

O leksiku u kajkavskom narječju

ĐURO BLAŽEKA*

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Ladislava Štritofa 10, HR-10000 Zagreb, Hrvatska

Received: 1 April 2021 • Accepted: 14 June 2021

© 2021 The Author

SAŽETAK

U radu se daju temeljni podatci o kajkavskom leksiku, njegovu podrijetlu, kontaktu s mađarskim i njemačkim jezikom te suvremenim pojavama u interferenciji s hrvatskim standardnim jezikom (pseudoanalogonimija, najnovije semantičke adaptacije). Kako je leksik hrvatskih kajkavskih govora rubno zastupljen u postojećim etimološkim rječnicima hrvatskoga jezika, u radu se ističe da je teško napraviti klasifikaciju velikog broja leksema koji se ne nalaze ni u kojem od slavenskih jezika.

Kod leksičkog posuđivanja hungarizama vrlo je rijetko riječ o popunjavanju leksičkih praznina, a mnogo češće o posuđivanju zbog izvanjezičnih razloga (zemljopisnih i političkih) jer ih je velika većina u trenutku primarne adaptacije imala ekvivalente u govorima primaocima. Od semantičkih polja koje pokrivaju hungarizmi najbrojnije je ono koje se odnosi na pejorativna značenja u kontekstu osobina, izgleda i ponašanja ljudi, a od onih koje pokrivaju germanizmi je ono koje se odnosi na tehničke izraze iz najrazličitijih obrta.

Arhaičan kajkavski leksik ili nestaje ili suvremenim semantičkim adaptacijama pronalazi novo mjesto u vokabularu suvremenih govornika kajkavskog narječja. Apostrofira se velika učestalost deminutiva / hipokoristika, i to ne samo kao tvorbena mogućnost ili rubni sloj leksika, već kao izuzetno često korišteni leksik u svakodnevnoj komunikaciji. Opisuju se istraživanja pseudoanalogonimije koja su osim za lingvističke spoznaje važna i za metodiku nastave hrvatskog jezika, što bi mogla biti stožerna točka oko koje bi i kajkavsko narječje dobilo bolji položaj u školama.

Na kraju se govori o najnovijim trendovima u istraživanju kajkavskog leksika i solidnom razvoju kajkavske dijalektne leksikologije zbog pojave velikog broja amatera koji cijeli život skupljaju leksik i prepuštaju njegovu obradu jezikoslovcima pa djelo objave kao zajednički rad. Na kraju se predlaže metodologija istraživanja razlikovnosti leksika između pojedinih mjesnih govora kad za neki mjesni govor već postoji objavljeni

* Corresponding author. E-mail: djuro.blazeka1@gmail.com

opsežni znanstveni rječnik. Na taj bi se način lakše pratili procesi širenja i rasprostranjenosti najrazličitijih jezičnih pojava iz područja semantike i tvorbe riječi, a ne samo općepoznatih jezičnih izoglosa koje se tiču uglavnom fonologije.

U zaključku se ističe da je posljednji trenutak da se leksička istraživanja kajkavskog narječja intenziviraju jer za razliku od fonologije i morfologije, semantika je puno brže podložnija promjenama s obzirom na to da nove realije doslovce svakodnevno prodiru u suvremeni život, a to se manifestira na i na standardni jezik i na interdijalekt i na mjesne govore.

KLJUČNE RIJEČI

kajkavsko narječje, leksik, pseudoanalogonimija, kontakt s mađarskim i njemačkim jezikom, razlikovni rječnici, suvremene semantičke adaptacije

0. UVOD

Uz lekseme koji se mogu naći u svakom organskom slavenskom idiomu, u kajkavskim govorima ima velik broj leksema koji se neće naći nigdje drugdje u slavenskom svijetu: a) tuđice iz okolnih jezika koje su ušle samo u kajkavštinu b) nove tvorenice, složenice i izvedenice nastale od starog slavenskog materijala koji se mogu pronaći na vrlo ograničenom prostoru, čak i samo u jednom mjesnom govoru c) stari slavenski leksemi koji su se sačuvali samo u kajkavštini (arhaizmi), i to u užem smislu negoli kajkavske arhaizme definira Wiesław Boryś.¹ Kako se hrvatski etimolozi nisu u većoj mjeri podrobije bavili kajkavskim leksikom iz triju prethodno navedenih kategorija², zbog mogućnosti grešaka neću navoditi primjere za njih jer bi za konačne sudove trebali objedinjeni i usuglašeni rezultati istraživanja ne samo slavista svih vrsta, već hungarologa i germanista.

U najnovije vrijeme Pavao Krmptić, mladi hrvatski jezikoslovac, počinje s detaljnim istraživanjem te problematike i iznalazi dosad nepoznate odraze praslavenskih leksema u kajkavštini te uspostavlja izolekse koje povezuju kajkavske i slovenske govore sa zapadnoslavenskim jezicima. Utvrđuje da je dosta leksema koji su karakteristični samo za sjevernoslavenske (*litka*, *veko*, *pruglo*, *stekli*) i zapadnoslavenske jezike (*smika*, *čara*, *mrha*) te govore slovenskoga jezika i u jednom i

¹ Kajkavskom naslijeđenom leksiku posvećeni su članci poljskoga slavista Wiesława Boryśa u kojima je autor ponudio etimološki osvrt na odabrane kajkavizme kao što su *nuće* 'obojci', *lap* 'komad platna', *zden* 'hladan', *hlud* 'motka', *drbati* 'dirati', nedoložen 'nespretan' i *skolek* 'daščica', čime je tema praslavenskoga naslijeđa u kajkavštini tek načeta (BORYŚ 1982, BORYŚ 1986). Boryś arhaizmima zove one kajkavske lekseme koji se ne nalaze ni u jednom drugom narječju hrvatskog ili srpskog jezičnog područja, a nalaze se u drugim slavenskim jezicima (BORYŚ 1982: 70–71).

² „Etimološki rječnici pojedinačnih slavenskih jezika uglavnom su ograničeni na suvremeni standardni jezik, pri čemu se izostavlja povijesna i dijalektna građa u kojoj su nerijetko sačuvani najzanimljiviji podatci. To je posebno izraženo u hrvatskome jeziku čija se narječja međusobno razlikuju ne samo glasovnim i gramatičkim obilježjima, nego i leksičkim fondom, kako onim naslijeđenim u vidu posuđenica iz susjednih jezika, tako i odrazima praslavenskih leksema koji su nerijetko potvrđeni samo u jednome ili dvama od triju hrvatskih narječja. Za razliku od štokavske i čakavske građe kojima se posvećivalo više pažnje, leksik hrvatskih kajkavskih govora rubno je zastupljen u postojećim etimološkim rječnicima hrvatskoga jezika“ (KRMPTIĆ 2015: 57–58).

drugom slučaju. Zaključuje da je postojanje takvih primjera dokaz da su kajkavski i slovenski govori³ činili dijalektni kontinuum sa zapadnoslavenskim jezicima prije doseljavanja Mađara u Panoniju (KRMPOTIĆ 2015: 66).

1. HIPOKORISTICI / DEMINUTIVI

U svim kajkavskim govorima ima mnogo deminutiva / hipokoristika svih vrsta riječi, i to ne samo kao tvorbena mogućnost ili rubni sloj leksika, već kao izuzetno često korišteni leksik u svakodnevnoj komunikaciji radi izražavanja nježnosti ili obiteljske prisnosti, a osobito u obraćanju djeci. Često je teško formalno odrediti granicu između tih dviju tvorbenih kategorija, tj. radi li se o umanjivanju veličine / količine / intenziteta (*M'aly sam m'esca d'čla v j'uhu. N'čmam v'ječ. J'oku je dr'ogu.*) ili dragosti / omdilnosti (*P'oječ s' m'aly m'esca.*). Svaki deminutiv može biti hipokoristik, ali ne i obrnuto. Čiste hipokoristike imaju nazivi za životinje, npr. *c'icek* HIP. < *m'ačekec*; *č'učjka* DEM. HIP. < *č'uča*; *p'ajcek* HIP. < *sv'ina*.

Imenica *mama* ima dva hipokoristika od kojih je jedan u muškom rodu (*m'amjka*, *m'amek*). *M'amjka* u mnogim govorima znači 'baka'. Imenica *star'ica* ima hipokoristik *s'orka*.

Čak i dosta pridjeva i glagola ima hipokoristike, npr. *dr'oben* 'sitan' – *dr'obnjčkj*, *m'alj* – *m'aljčkj*, *v'ozjtj se* – *vuz'ičkatj se*, *skr'ivatj se* – *skrjv'očkatj se*, a zabilježeni su hipokoristici i od nekih priloga: *m'ačkenj* / *m'ačkj* HIP. < *m'aly*. *P'oječ m'ačkenj*; *naglav'ec* HIP. < *nagl'ofce*. *D'čte je naglav'ec p'aly z p'osteje*; *p'olz'utreka* adv. HIP. < *p'olz'utra*, *p'olz'utri* 'prekosutra'.

U mnogim su kajkavskim govorima potvrđeni likovi umanjenica umanjenica, tj. česta je pojava dodavanje i više od jednog umanjeničkoga sufiksa (*k'uhnjica* – *k'uhnjčjica*, *s'orkjica* – *s'orkjčkjica*, *gr'edjica* – *gr'edjčjica*, *grjnt'ič* – *grjnt'iček*, *k'acijca* – *kač'ička*).

2. HUNGARIZMI

Predci današnjih govornika mađarskog i hrvatskog jezika u međusobni su kontakt došli u 9. stoljeću kada mađarska plemena naseljavaju Karpatsku kotlinu i tako postaju susjedi hrvatskom narodu. Mađari ubrzo zatim preuzimaju kršćanstvo, krune svojega prvoga kralja, uspostavljaju županijski sustav i biskupije. Od 1102. godine kada Kraljevina Hrvatska ulazi u personalnu uniju s Kraljevinom Ugarskom, one su povezane i politički te od tada punih osam stoljeća Hrvati i Mađari žive u istoj državi. Jezični dodir mađarskog i hrvatskog bio je izravan – do njega je dolazilo zbog direktnoga geografskoga dodira tih dvaju jezičnih područja i zbog navedenih političkih veza dvaju naroda (VUKADINOVIĆ 2009: 383). Zbog genetske i tipološke udaljenosti mađarskog i hrvatskog jezika, hungarizama nema tako mnogo kao germanizama. Pokušaji mađarizacije stanovništva (koja je bila najjača u Međimurju) nikad nisu dali značajnije rezultate. U seoskim mjesnim govorima broj hungarizama je daleko veći negoli u urbanim kajkavskim govorima. Uvjerlji-

³ Uskoro će na svjetlo dana izaći *Rječnik Štrigove* koji radim desetak godina i koji će biti vrlo značajan izvor za istraživanje hrvatsko-slovenskog jezičnog dodira. Štrigova spada u gornji poddijalekt međimurskog dijalekta u kojem je interferencija sa slovenskim jezikom (njegovim prleškim i prekomurskim dijalektom) izrazita.

vo je najviše hungarizama zabilježeno u međimurskim mjesnim govorima jer je Međimurje dosta dugo bilo dio Mađarske, a tek je 1945. trajno pripojeno Hrvatskoj.⁴

Kod leksičkog posuđivanja hungarizama vrlo je rijetko riječ o popunjavanju leksičkih praznina, a mnogo češće o posuđivanju zbog izvanjezičnih razloga (zemljopisnih i političkih) jer ih je velika većina u trenutku primarne adaptacije imala ekvivalente u govorima primaocima. Posljednjih tridesetak godina hungarizmi u Međimurju nestaju iz živoga govora, a dio njih se najsvremenijim sekundarnim semantičkim adaptacijama pokušava održati u govoru i ta nova značenja najčešće idu u pravcu pejorizacije. Kod pomurskih Hrvata situacija je obrnuta: hungarizmi potiskuju slavenske ekvivalente koji uglavnom odlaze u ekspresivno obojeni, emocionalni dio leksika. Od fonoloških interferencija ističu se tri: kod pomurskih kajkavaca i najistočnijem dijelu Međimurja svako naglašeno *a* fakultativno se može izgovoriti i kao otvoreno *o* (a u Pomurju i nenaglašeno *a*), izgovor otvorenog *o* i otvorenog *ę* izuzetno je otvoren, mnogo više negoli u drugim kajkavskim dijalektima; česta disimilacija likvidnih suglasnika *r* i *l*, i to u oba smjera. Od morfoloških interferencija najvažnija je pojava glagola koji dolaze s prilozima sa značenjima smjera i koji su neka vrsta „odvojenog prefiksa“ (*p'astj d'olj, h'itjtj v'un*). Kod nekih glagola takvi su prilozi pleonastičkog karaktera i mogu se izostaviti, a kod drugih su nužni za značenje. U Pomurju sufiks *-uvati*, čest u tvorbi iterativa u kajkavskom narječju, vrlo je čest i u morfološkoj adaptaciji hungarizama: *fl'õnculuvati* (< *flancol*) 'ponašati se razmetno, odijevati se upadljivo'; *p'ipazuvati* (< *pipázik*) 'pušiti lulu'. Kod pomurskih Hrvata se pod utjecajem mađarskog jezika mnogo imenica razlikuje po pripadnosti nekoj od deklinacija od srodnih imenica u govorima s hrvatske strane.

Od brojnih semantičkih polja koje pokrivaju hungarizmi u međimurskim govorima najbrojnije je ono koje se odnosi na pejorativna značenja u kontekstu osobina, izgleda i ponašanja ljudi:⁵

a) na negativne psihičke osobine, npr. *čal'oren* (< *csalárd* 'varljiv') 'podmukao i prijetvoran' (v. govor); *f'inaškj* (< *finnyás*) 'probirljiv' (PH); *hjt'v'õlen* (< *hivtelen; hitvány*) 'sramotan, nečastan; jadan' (PH); *selev'erdastj* (< *szeles*) 'neozbiljan' (PH); *t'umpastj* (< *tompa*) 'glup'; *t'orkuškj* (< *torcos*) 'lakom' (PH);

b) pejorativne nazive za ljude: *b'itanga* (< *bitang*); *buzer'ant* (< *buzeráns*) 'homoseksualac' (PH; u Kotoribi je *buzur'ant*); *c'ingar* (< *cingár*) 'neuredan čovjek; čovjek koji ne drži do sebe' (PH); *č'oklavec / č'oklafka* (< *csónk* 'ostatak nečeg živog što je nasilno odstranjeno; batrljak') 'nespretn čovjek / žena'; *dr'oteš* (< *drótos*) 'čovjek niske inteligencije'; *ž'enžeš / ž'enžjka* (< *gyöngy* 'biser') 'niski čovjek / žena'; *f'ačuk* (< *fattyú*) 'bastard; vanbračno dijete' 'vanbračno dijete'; *fjšk'arjjuš* (< *fiskárius* 'odvjetnik') 'odvjetnik; čovjek koji se razmeće učenošću' – derogacija; *kan'õs* (< *kanász*) 'svinjar' – svi ispitani govori, 'krajnje siromašna i zaostala osoba' – Međimurje; *kolduš* (< *koldus*) 'prosjak' (PH); *m'ergeš* (< *mérges*) 'ljut' 'mrzovoljna osoba' (MS); *m'õfla* (< *mafla*) 'blesav, glup' (PH); *s'aražan* (< *szerezán* 'hrvatski vojnik iz vremena bana Josipa Jelačića') 'nasilna osoba'; *s'ojha* (< *szajha*) 'drolja' (PH); *t'õlvaj* (< *tolvaj* 'razbojnik, otimač') 'šaljivdžija i obješenjak' – poboljšanje značenja, kod PH samo 'razbojnik, otimač';

c) negativne oblike ponašanja: *basunt'eriťj* (< *baszogatni* 'grubo zadirktivati') 'osorno govoriti' (MS); *b'utastj* (< *buta*) 'glup' (PH); *hal'õsťj* (< *halászat*) 'ribariti' (PH), 'krasti voće u tuđim vrto-

⁴ Oznaka PH znači da je leksem potvrđen kod pomurskih Hrvata, MS u Murskom Središću, a bez oznake su leksemi potvrđeni u Prelogu i Goričanu.

⁵ Otvoreno je pitanje je li to zbog toga što u mađarskom jeziku postoji puno više takvih izraza ili je korištenje mađarskih izraza zbog neprozirnosti korijena na neki način bilo eufemizacija takvih, za korištenje neugodnih, izraza u komunikaciji.

vima' (PR, GO); *herj'ousatj* (< *herélkedni*) 'izležavati se'⁶ (MS); *ket'uš* (< *kettős* 'suradnik; drug') 'ortak; ljubavnik' – derogacija; *ket'ušitj se* (< *kettős* 'suradnik; drug') 'surađivati u nekom sumnjivom poslu; održavati zabranjenu ljubavnu vezu' – derogacija; *l'opuf* (< *lopó*) 'lopov'; *šč'apitj* (< *csap* 'udariti') 'udariti koga štapom'; *vel'ęstuvatj* (< *virraszt, verraszt* 'bdjeti; stražariti') 'negdje se predugo zadržavati' – derogacija; *tulv'ęritj* (< *tutulni* 'zavijati – o vuku ili psu')⁷ 'galamiti, osobito noću' (MS); *ber'londuvatj* (< *bolond* 'lud, budalast') 'ludo, besmisleno govoriti; govoriti bez stanke tako da nitko drugi ne može doći do riječi'; *m(e)rg'otatj* (< *morog*)⁸ 'gundati, mrmljati; režati'; *tr'onf* (< *tromf*) 'prigovor, oštra opomena' (PH).

U međimurskom dijalektu, a posebice u donjem poddijaktu, mađarski elementi imaju značajan utjecaj na antroponimiju,⁹ npr. *Bal'oš* (< *Balázs*), *B'olentuvj* (< *Bálint* 'Valentin'), *Č'onkaš F'ęri* (< *Feri*), *Ilka* (< *Ilka*), *Jandr'oš* (< *András*), *K'orčj* (< *Karcsi*), *K'aruļ* (< *Károly*), *Mih'ol* (< *Mihály*), *Ž'ofa* (< *Zsófi*), *Heged'ušuvj* (< *Hegedűs*), *Mar'odijuvj* (< *Maródi*), *Sab'oluvj* (< *Szabó*), *S'okač* (< *szakács* 'kuhar').

Brojni su hungarizmi koji se odnose na institucije i administrativni izrazi, posebice kod pomorskih Hrvata: *arm'ežija* (< *vármegye*) 'okrug' (MS); *b'ęjek* (< *bélyeg*) 'marka' (PH); *b'intetjš* (< *büntetés*) 'kazna' (MS); *b'iruf* (< *bíró*) 'sudac' (PH); *f'asuvatj* (< *fazsulni* 'kazna') 'primati zasluženu kaznu';¹⁰ *hať'or* (< *határ* 'općinsko zemljište') 'zemljište'; *k'ęzeš* (< *kezes*) 'jamac' (PH); *m'artuk* (< *mérték* 'mjera') 'dogovorena naknada za obavljene rad' (MS); *masek'ęratj* (< *maszokol*) 'raditi poslije radnog vremena' (PH); *ov'uda* (< *óvoda*) 'dječji vrtić'; *s'obats'ok* (< *szabadság*) 'dopust' (PH); *t'erv'ien* (< *törvény*) 'zakon' (PH); *t'ęksatj* (< *taksál*) 'procjenjivati' (PH); *val'uvatj* (< *vallani*) 'svjedočiti' (PH).

U Kotoribi (koja se nalazi na samoj granici s Mađarskom) hungarizmi se dobro čuvaju u frazeološkom i kolokacijskom blagu, posebice u rugalicama i brojalicama, npr.:

*V Ľ'egradu je b'oubnalo. V Ľ'egradu su zg'inuļe tr'i g'ouske – ęļšodika k'ukmasta, mošod'ika p'ikasta, ĥorm'onika č'ista b'ęla, m'indenĥ'arom zg'inuļa!*¹¹

*Ęčketj, ĥ'arutj n'ęč, z'utra p'ęmo d'rva s'ęč! K'aj nas'ęčem t'ou b'ęj. K'aj nas'ęrem, t'ou bu t'ęj!*¹²

*Ęncj b'ęncj*¹³ *na kam'ęncj, tr'ouja vr'ęta zapeč'ęta, ęri, k'ęri, m'uzj k'ęri – k'rč. L'ovjš!*

*Ęngere b'ęngere, b'akvačj,*¹⁴ *č'ičj m'ičj č'amporj... 'Aka d'una, m'ęta f'ora.*

⁶ Mađarski pokrajinski izraz koji mi je potvrdio kolega Anton Akoš Dončec (Doncsesz Ákos Antal) iz Porabja. On ga je slobodnije preveo kao 'opuštati svoj spolni organ'.

⁷ Vrlo je vjerojatna veza s onomatopejskim glagolom iz mađarskog jezika.

⁸ Ung. *morog*, Prät. *morgott* 'murren, murmeln, brummen', seit etwa 1372 belegt, lautnachahmenden Ursprungs. Die lautgruppe *-org-* zeugt im Skr. für fremde Herkunft; bei *morogatt* ist ung. Herkunft ebenfalls klar (HADROVICS 1985: 367).

⁹ Mađarski elementi u međimurskoj antroponimiji v. FRANČIĆ 1997.

¹⁰ Najčešće je to kazna u materijalnom smislu zbog nekog prekršaja: *K'ujku sj f'asuvaj ka sj n'ę prij' avil k'aj 'imaš na c'arinj?* U novije vrijeme koristi se i za batine: *B'oš f'asuvaj ud t'atija duk d'ojdeš d'imu!*

¹¹ Rugalica vezana za iskrivljeni mađarski jezik kojim su stanovnici Legrada govorili: 'ęļšodika je od *ęlső* 'prvi', *mošod'ika* je *más* 'drugi', *ĥorm'onika* od *harmadik* 'treći'. *M'indenĥ'arom* je od *mindhárom* 'sve tri'.

¹² U toj rugalici su mađarski brojevi: egy 'jedan', *kettő* 'dva', *három* 'tri', *négy* 'četiri'.

¹³ To je iskrivljeni početak mađarske brojalice *Ecc, pecc...*

¹⁴ To je iskrivljeni početak mađarske brojalice *Egyedem-begyedem, bakkecske...* koja nema nikakvo konkretno značenje.

Zanimljivo je da stariji govornici u Međimurju u značenju ‘tumačiti’ češće upotrebljavaju hungarizam *tūlm'ačīti* (< *tolmácsol*)¹⁵ negoli istovjetan fonološki adaptiran glagol preuzet iz hrvatskog standardnog jezika: *tum'ačīti*.

3. GERMANIZMI

Velik je broj germanizama u kajkavskim govorima, a u najvećem su broju to posuđenice iz austrijskih i južnobavarskih dijalekata zbog brojnih kontakata s njemačkim doseljenicima iz tih područja. Prva njemačka kolonizacija u sjevernu Hrvatsku počela je u 13. st., nakon što su Tataři opustošili ova područja. Hrvatsko-ugarski kralj Bela IV. je tad pozvao njemačke stanovnike i dao im posebna prava. Dolazak njemačkih obrtnika bio je vrlo važan jer se zahvaljujući njima formirala kompletna tehnička terminologija u većini obrta, a najvećim se dijelom upotrebljava i danas. Obrazovaniji ljudi u Zagrebu, Varaždinu i Osijeku u 18. i 19. st. uglavnom su komunicirali na njemačkom. Logično je da se semantička polja germanizama iz seoskih mjesnih govora razlikuju od onih iz većih gradova.

Od brojnih semantičkih polja koje pokrivaju germanizmi (hrana, odijevanje, kultura stanovanja, blagdani i običaji, zabava, nazivi biljaka, zanimanja, uređivanje kose...) najznačajnije je ono vezano uz tehničke izraze iz najrazličitijih obrta: *br'čenzati* (< *bremesen*) ‘kočiti’; *cv'ek* (< *Zwecke*) ‘postolarski klinac’; *dr'oksatī* (< *drechseln*) ‘tokariti’; *f'elšati* (< *fälschen*) ‘zanositi se u stranu’; *fl'ah* (< *Fläche*) ‘vodoravna površina’; *gl'ihatī* (< *gleichen*) ‘izravnati’; *gr'ušt* (< *Gerüst*) ‘građevinska skela’; *g'us* (< *Guss*) ‘odljevak’; *kl'inga* (< *Klinge*) ‘oštrica’; *l'etva* (< *Latte*) ‘uska dugačka daska’; *l'oker* (< *locker*) ‘klimav, labav’; *l'otati* (< *löten*) ‘lemiti’; *n'čft* (< *Niete*) ‘zakovica’; *p'antlīn* (< *Türbandel*) ‘metalna naprava o koju se vješaju vrata; šarka, zglobnik’; *p'enzlīn* (< *Pinsel*) ‘veći soboslikarski kist’; *r'odlīn* (< *Rodeln*) ‘željezna kolica u skladištima’; *šv'osati* (< *schweissen*) ‘variti’; *š'olatī* (< *schalen*) ‘postavljati oplatu od dasaka’; *šm'irglīn* (< *Schmirgel*) ‘papir premazan smirkovim prahom’; *šn'ajc'ajk* (< *schneiden + Zeug*) ‘sprava za izrezivanje navoja’; *šp'aftlīn* (< *Spachtel*) ‘mala lopatica za struganje žbuke’; *šp'erpl'oča* (< *Sperrholz*) ‘materijal proizveden iz tankih slojeva drvenog furnira, slijepljenih pod visokim tlakom i temperaturom’; *špr'ajc* (< *Spreize*) ‘podupirač’; *špr'ic* (< *spritzen*) ‘završni sloj na fasadi koji se stavljao na sjevernu stranu kuće’; *špr'ih* (< *Sprüh*) ‘sačma’; *šr'otati* (< *schroten*) ‘krupno mljeti kukuruz’; *št'ematī* (< *stemmen*) ‘dupsti dlijetom, objajati zid’; *št'óna* (< *Stange*) ‘metalna poluga’; *št'emajzlīn* (< *Stemmeisen*) ‘dlijeto’; *št'čp* (< *Steppstich*) ‘prošav’; *št'īl* (< *Stiel*) ‘držak’; *š'uber* (< *Schuber*) ‘poluga za regulaciju dovoda zraka u štednjak’; *šv'os-apar'at* (< *schweissen*) ‘aparatus za zavarivanje’; *t'iplīn* (< *Dippel*) ‘učvršnica’; *udšt'ekatī* (< *stecken*) ‘izvaditi utikač iz utičnice’; *v'ekerica* (< *Wecker*) ‘budilica’; *v'inklīn* (< *Winkel*) ‘pravi kut’; *v'ekslīn* (< *Wechsel*) ‘skretnica’; *v'osar-v'oga* (< *Wasserwaage*) ‘libela’; *tr'čger* (< *Träger*) ‘nosač na biciklu’; *zac'ojhatī* (< *zeichnen*) ‘označiti olovkom kako bi se znalo gdje piliti ili bušiti – o stolaru’; *zgl'ihatī* (< *gleichen, glich, gegliechen*) ‘izravnati neku površinu’; *ž'oga* (< *Säge*) ‘pila’; *žl'ajdernica* (< bav. austr. *Schleuder*) ‘debela žica’; *žv'inga* (< *Zwinge*) ‘vezna greda neke drvene konstrukcije’.

Zanimljivo je da su, kao i kod hungarizama, dosta zastupljeni leksemi koji se odnose na negativna značenja u kontekstu osobina ljudi (negativne psihičke osobine, negativne fizičke osobine, pogrdni nazivi), npr. *c'artavi* (< *zärteln*); *f'alīčen* (< *fehlen*) ‘s tjelesnim ili psihičkim nedostat-

¹⁵ To je izvedenica od imenice *tolmács* koja je staroturskog podrijetla, preuzeta još u razdoblju prije dolaska Mađara u Karpatsku kotlinu.

kom'; *h'akliĳ* (< *heiklig*) 'osjetljiv, probirljiv'; *harlek'in* (< *Harlekin*),¹⁶ *hamr'il* (< *Hammel*) 'jača osoba niže inteligencije'; *k'ek* (< *keck*) 'ponosit, uznosit (pejor.)'; *k'ušten* (< *kunst*) 'spretan za posao'; *l'ajfar* (< *schleifen*) 'mladić koji se skiće po krčmama'; *n'oři* (< *Narr*) 'lud'; *p'ańkret* (< *Bankert*) 'vanbračno dijete; klipani'; *pic'ajzlın* (< *Filzlaus*) 'sitničav čovjek'; *pres'ikńeni* (< *schick*) 'gizdav' (PO); *p'ukłavec* (< *Buckel*) 'grbavac'; *š'ajtravec* (< *Scheit*) 'čovjek koji ima noge u obliku slova o'; *š'łank* (< *schlank*) 'mršav'; *šm'oĳhlatı se* (< *schmeicheln*) 'ulagivati se'; *š'oc* (< *Schatz*) 'ljubavnik'; *šp'ajsen* (< *Spass*) 'neugodan na riječima'; *šp'icłın* (< *spitzen*) 'šminker' (Sv. Martin); *šp'ičıtı se* (< *spitzen*) 'praviti se važan'; *šp'uravı* (< *spüren*) 'izbirljiv' (Nedelišće); *št'aten* (< *stattlich*) 'hirovit'; *š'uft* (< *Schuft*) 'obješenjak, propalica'; *tr'otłın* (< *Trottel*) 'nespretnjaković'; *tručłıvı* (< *trotzen*) 'inatljiv'; *v'andravec* (< *wandern*) 'lutačica'; *zıher'oš* (< *sicher*) 'onaj koji ide na sigurno'; *žm'ukłeš* (< *Schmuggel*) 'škrtica.

Velik je broj nedeklinabilnih pridjeva koji su posuđenice iz njemačkog jezika. To su sve mahom neadaptirane replika, npr. *'ajnc 'a* (< *eins*) 'savršeno; savršen'; *d'upłıt* (< *doppelt*) 'dvostruk' (*D'upłıt p'eneze je zasł'užıl.*); *f'al* (< *feil*) 'jeftin' (*F'al c'ipele sam sı k'upıla.*); *f'ejst* (< *fest*) 'čvrst; na-očit' (*F'ejst ž'enu 'ima; F'ejst d'čla.*); *gl'ot* (< *glatt*) 'jednobožno; bez šara' (*Pl'otnu je na gl'ot.*); *gl'at* (< *glatt*) 'ravan – o kosi' (*Ima gl'at l'oşı.*); *k'ek* (< *keck*) 'ponosit, uznosit (pejor.)'; *n'ajgerıĳ* (< *neugierig*) 'radoznao'; *pas'ent* (< *passend*) 'pogodan, što dobro pristaje' (*Na n'oj je s'e b'ilıy pas'ent.*); *š'łank* (< *schlang*) 'mršav'; *z'ıher* (< *sicher*) 'siguran'. Neadaptirana je i replika *h'akliĳ* (< *heikel*) iako je nastavak iz modela zamijenjen drugim nastavkom njemačkog podrijetla.

U urbanijim kajkavskim govorima kao što su stari zagrebački, varaždinski, križevački, karlovački, osječki... postoji velik broj specifičnih germanizama (koji se ne upotrebljavaju u seoskim mjesnim govorima) od kojih su mnogi potisnuli i već postojeće slavenske riječi, npr. *šprehati* (< *sprechen*) 'govoriti'; *ašnbeher* (< *Aschenbecher*) 'pepeljara'; *taubek* (< *Taube*) 'golub'; *fruštuk* (< *Frühstück*) 'doručak'; *beamter* (< *Beamter*) 'službenik'; *klangovati* (< *klagen*) 'naricati'; *henkar* (< *Henker*) 'krvnik'; *galge* (< *Galgen*) 'vješala'. Neki su vezani i za društveno ophođenje viših slojeva društva: *kistıjant* (< *küss die Hand*); *pitšen* (< *bitte schön*); *haptak* (< *habt Acht*); *bubikopf* (< *Bubukopf*) 'kratka ženska frizura sa šiškama'; *ekłhaften* (< *ekelhaft*) 'odvratni'; *flajš mašina* (< *Fleischmaschine*) 'stroj za mljevenje mesa'; *gebis* (< *Gebiss*) 'zubalo';¹⁷ *herlıh* (< *herzlich*) 'srdačno'; *šulkolega* (< *Schulkollege*) 'školski kolega'.

4. SUVREMENE SEMANTIČKE ADAPTACIJE

Stari kajkavski leksik u suvremenim mjesnim govorima doživljava različite semantičke adaptacije kako bi opstali u borbi za opstanak s ekvivalentima iz hrvatskog standardnog jezika. Opstanak tom leksiku je ugrožen i zbog činjenice da nestaju mnoge realije iz nekadašnjeg načina života. Na primjeru po jednog germanizma, hungarizma i arhaične slavenske riječi prikazat ću kako se stari kajkavski leksik bori za opstanak u suvremenom kontekstu. 7 je vrsta suvremenih semantičkih adaptacija pomoću kojih stari leksik nastoji opstati i zadržati svoju funkcionalnost.

4.1. Derogacija sa suženjem značenja:

a) *unesn'ožıtı* 'uprljati' – Nekada se taj glagol upotrebljavao u značenju onečišćenja svake vrste, a danas samo za prljanje uslijed vršenja velike nužde (*M'el je sr'ačķu pak je c'člıy h'ııy unesn'ožıl.*);

¹⁶ Tu imenicu upotrebljavaju i stari ljudi koji nemaju nikakva znanja o teatrologiji.

¹⁷ U seoskim govorima za zubalo bi se naprosto reklo *z'oĳı* kao pluralia tantum: *D'eni sı z'oĳe v č'ašu.*

b) *š'eft, š'eftati, š'eftar, š'eftarka* (< njem. *Geschäft*) – Kod starijih ispitanika značenja tih replika vezana su uz trgovinu, i to bez negativnih konotacija. Kod mlađih ispitanika značenja su znatno derogirala, a idu u pravcu stjecanja koristi u sumnjivim i neuglednim poslovima: *N'iščij s t'obum n'a m'el p'osla 'ak n'čema š'efta*. 'Nitko neće s tobom imati posla ako nema korist.' *S'am gled'i k'ak bi š'eftal*. 'Samo gleda kako bi stekao materijalnu korist.'

c) Imenica *b'ota* (< mađ. *bot* 'štap, batina') kod starijih ispitanika znači 'svaki duži okrugli komad drveta, bez obzira je li obrađen ili slučajno nađen u prirodi'. Kod mlađih ispitanika taj je hungarizam suzio značenje na 'duži okrugli neobrađeni komad drveta slučajno nađen u prirodi'. Za obrađeni duži okrugli komad drveta upotrebljava se imenica *št'ap*. Stariji bi rekli *H'oda z b'otum*. 'Hoda sa štapom.'; *Z b'otum na r'it d'ub'iš!* 'Batinom ćeš dobiti po stražnjici!'; a mlađi *H'oda s št'apum*; *S št'apum te pu r'iti na! uplem!* Imenicu *batina* ispitanici ne koriste.

4.2. Derogacija s proširenjem značenja:

a) *d'rbati* 'čepkati kandžama po tlu' – Danas se taj glagol više upotrebljava u značenju 'površno obavljati posao' (*N'ekaj d'rba, ali ga n'ikve k'orjstj n'č'ud t'oga*.);

b) *j'unfer* (< njem. *Jungfrau*) 1. 'djevac' (*on ti je du kr'aja ži'v'ota b'il j'unfer*. *N'č'esy ga zan'imale ž'enske*.); 2. 'djevičnjak' (*Sk'inul ji je j'unfera*). – U nogometnoj terminologiji seoskih momaka značenje te imenice proširilo se ona 'gol dobiven kroz noge' (*G'olman je d'obil j'unfera*; *Nap'elal mu je j'unfera*.);

c) *č'iga* (< mađ. *csiga*) 'kotur na zdencu' – Promjenom *i > 'č'* kod mlađih govornika dobivena je replika *č'č'ega* 'nešto tako loše napravljeno da će se odmah srušiti', što je pejorizacija u odnosu na značenje oblika replike mađarskog modela *csiga* kod starijih ispitanika. Čest je frazem *č'č'ege d'č'ela* 'ironični komentar nekome tko slaže nešto za što je vidljivo da će se srušiti – uludo gubiti vrijeme.'

4.3. Derogacija bez suženja i proširenja značenja:

a) *upč'elj'č'ždriť* 'grubo pokidati grane s drveta' – Danas mladi tu imenicu još koriste u kontekstu lošeg šišanja: *J'ę te je upč'elj'č'ždriťa t'ę friž'č'erka*;

b) *šp'č'ek / šp'č'eh* (< njem. *Speck*) 'slanina' – Germanizam *šp'č'ek* hrvatska riječ *slan'ina* još uvijek nije potisnula, no pejorizacija se vidi u fakultativnom obliku *šp'č'eh* u kojem je na mjestu *k* suglasnik *h*. Taj oblik ispitanici upotrebljavaju samo kad posprdno kažu za nekoga da je jako debeo: *K'akvuga šp'č'eha 'ima t'ę ž'ęna*. Kad je riječ o hrani, potvrđen je samo oblik *s k*: *T'č' šp'č'ek je j'ęku f'inij za j'ęstj*. Do fakultativne zamjene *k* s *h* vjerojatno je došlo zbog pojačavanja onomatopejičnosti njihanja;

c) *j'apat'ica* (< mađ. *apáca* 'časna sestra') – U pozitivnom i neutralnom kontekstu upotrijebit će se poimeničeni pridjev *č'asna*. Hungarizam *j'apat'ica* danas se upotrebljava isključivo u negativnom kontekstu: *D'išla je med j'apat'ice*. 'Otišla je u samostan.' (ispitanik se negativno odnosio prema konkretnom primjeru); *Drž'i se k'aj j'apat'ica*. (frazem u značenju 'pravi se poštena, a nije'); *V'ęč ij'apat'ice v'oziju 'a'uta*. (automobili se ispitaniku čine nečim neprikladnim za povučeni život redovnica).

4.4. Amelioracija s proširenjem značenja:

a) Glagol *uph'ęjati* kod starijih ispitanika imao je značenje 'obuzimati', i to u negativnom smislu: *K'aj te uph'ęja ka s'j t'ak srd'iti?*; *Vruč'ina me uph'ęja*. *S'igurny 'imam trd'ęstj d'ęvet*. Mlađi ispitanici taj glagol upotrebljavaju u značenju 'obilaziti' koji je amelioracija u odnosu na staro značenje: *D'osla je z It'alije j pum'alij uph'ęja s'ę r'ędbiny*; *Duk j'amp'ut p'oč'neš d'okture ubil'azitj, n'č'ega kr'aja*;

b) *fr'ent, fr'entati, fr'entar, fr'entar'ica* (< njem. *Fremde*) – Značenje tih replika vezano je uz lutanje i skitnju osoba s ruba društva. Mlađi ga ispitanici upotrebljavaju samo u kontekstu škole: 'neopravdano izostajati s nastave' (*Fr'entalj smy s št'rtuga s'ata*. 'Pobjegli smo s četvrtog sata').

U gotovo zanemarivo negativnom značenju upotrebljava se i imenica *fr'ent*: 'Iti vu fr'ent. ne znači besciljno lutanje već npr. samo odlazak susjedi na kavi;

c) *hĭtv'qlen* (< mađ. *hivtelen*, *hĭtvány* 'sraman, nečastan; jadan')¹⁸ – Za taj pridjev Hadrovics kaže da je u hrvatskom jeziku zabilježen samo kod Pergošića, i to u značenju za moralnu iskvarenost (*na steguvanje i pokaranje hudih diel hitválnih ljudi* Perg 21), a to je značenje potvrđeno i u govorima pomurskih Hrvata. Stariji ispitanici iz Goričana potvrdili nisu potvrdili upotrebu u kontekstu moralne iskvarenosti, već samo slaboga fizičkoga razvoja, i to za ljude, životinje i biljke (*Hĭtv'qlna d'eca su se skr'ivala v h'ižj*. 'Bolesna su se djeca sakrivala u kući.' – Misli se na djecu s osobitim potrebama od rođenja: 'Ak je t'ele b'ilu hĭtv'qlnu, pr'odalj smu ga. 'Ako je tele bilo bolesno od rođenja, prodali smo ga.'; 'Ak su se n'ĭc p'ubr'ale zl'atice, kalamp'ĕr je b'iu hĭtv'qlen. 'Ako se nisu pokupile krumpirove zlatice, krumpir je bio vrlo sitan.'). Kod mlađih ispitanika taj je pridjev isključivo ograničen samo na poljoprivredni kontekst.

4.5. Amelioracija bez suženja i proširenja značenja:

a) *p'impek* 'muški spolni organ' (*Vu f'ilmjma se sm'ĭc'uca v'idetj, ali p'impek n'ĭc*). – Ta se imenica danas koristi kao izraziti eufemizam za imenovanje muškog spolnog organa uz novodošlu imenicu *k'urac* koja se najčešće koristi i koja je uvijek izraziti vulgarezam. Imenica *p'impek* zbog svojeg implicitnog deminutivnog oblika realije za koju nije poželjno da bude tako imenovana (ili da takva bude u stvarnosti) danas gotovo da i nije vulgarezam, što se vidi po kontekstima u kojima se potvrđuje (*K'ožicu na p'impeku sĭ je n'ĭc m'ogel p'uvl'ečj pak je m'oral na ūper'acijju*.);

b) *c'ofuĭlt / c'afurt* (< njem. *sofort*) – Taj se zapovjedni oblik danas također koristi samo u komunikaciji s djecom, i to za blago tjeranje ili požurivanje djece, što se zapravo približava tepanju: *C'ofuĭlt d'imu! D'ost se se igr'alj*. 'Odmah idite kući! Dosta se igrali!' Nekada se taj zapovjedni oblik upotrebljavao i za strože zapovijedi, i to ne samo u komunikaciji s djecom;

c) *šč'apĭtj* (< mađ. *csap* 'udariti') – Kod starijih ispitanika *šč'apĭtj* i *vudr'itj* su istoznačnice (*M'orau sĭ f'ejst šč'apĭtj pu dr'ĭvĭ ka se rask'olĭla*.). Kod mlađih ispitanika glagol *šč'apĭtj* i dalje znači 'udariti', ali vrlo blago, i to u nekom šaljivijem kontekstu (*Šč'apĭla sam ga pu r'okj duk me št'eŭ p'etati*. 'Udarila sam ga po ruci kad me htio dirati.'; *Šč'apĭu ih je kleh'qikum duk su ga s'rdĭlj*. 'Udarilo ih je štapom kad su ga ljutili.'). Za ozbiljno udaranje upotrijebit će se glagol *vudr'itj*.

4.6. Suženje značenja bez derogacije ili amelioracije:

a) *oprava* 'odjeća' (*P'unj su mĭ ūrm'orj st'ore 'oprave*). – Danas se značenje te imenice suzilo na značenje 'odijelo' (*M'oram sĭ 'opravu k'upĭtj za sv'ate*.);

b) *šv'ic*, *šv'icatj*, *zašv'icatj*, *prešv'icatj* (< njem. *Schweis*) – Replike od modela *Schweis* suzile su svoje značenje prema znojenju zbog bolesti: *Šv'ic me pr'ijal j 'unda je vruč'ina p'qla*. 'Kad sam se oznojio, temperatura je pala.'; *Idj v p'osteĭu ka zašv'icas*. 'Idi u krevet da se preznojiš.'; *D'obru šv'icam pak mĭ v'ĕ b'q b'qle*. 'Dobro se znojim pa će mi sada biti bolje.' U značenju znoja od teškog napornog rada ili vrućine, hrvatski leksem *zn'oj* potisnuo je germanizam *šv'ic*: *S'ĕ me zn'oj t'ira k'ak f'ejst d'ĭlam*. 'Oblijeva me znoj od naporna rada.' Najstariji ispitanici ne upotrebljavaju glagol *oznojiti* se već frazom *b'itj m'oker*: *V'es sam m'oker k'ak f'ejst d'ĭlam*. 'Sav sam mokar od naporna posla.';

c) *heĭ'qvatiĭ* (< mađ. *henyél* 'jenjavati') – Od općeg značenja 'jenjavati' koje se nekada koristilo u svim kontekstima (*Sn'ĭĕk hen'qvle*; *P'osle r'ata je b'iu v'elkĭ gl'ot, a 'unda je pum'alj 'ipak*

¹⁸ Entweder ung. *hivtelen* 'untreu'. Wie ist Kadlec (Perg 264) deutet, oder *hitvány* 1. 'mager, schwächlich, schlecht, erbärmlich, fehlbar'; 2. 'böse, niederträchtig'. Wegen Mangels an anderen Belegen beide Deutungen unsicher (HADROVICS 1985: 265).

heř'oval.), značenje toga glagola suzila se samo na jenjavanje fizičke boli: *Z'op pum'alij heř'ovlje.* 'Zubobolja polako prestaje'; *Gl'ova heř'ovlje.* 'Prestaje glavobolja.'

4.7. Proširenje značenja bez derogacije ili amelioracije:

a) *uspųsųblj'ovati se* činiti se sposobnim za obavljanje kakva posla' – Taj je glagol danas proširio značenje i 'oporavljati se od bolesti' (*B'ila je v'eč na fc'rkj, ali v'e se pum'alij uspųsųblj'ovlje.*)

b) *f'ejst* (< njem. *fest*) – Njemački pridjev i prilog adaptirao se u međimurskom dijalektu također kao i pridjev i prilog. Od značenja 'čvrst, tvrd' iz modela i koje upotrebljavaju stariji ispitanici u Prelogu značenje indeklinabilnog pridjeva kod mlađih ispitanika proširilo se na 'poželjan' (*F'ejst p'ucų 'ima.*), 'privlačan' (*T'o je f'ejst ž'ena.*), 'jače tjelesne građe' (*Pr'eveč sj f'ejst. M'oral bj zmrš'aveti.* 'Predebeo si. Morao bi smršavjeti.') i 'kvalitetan' (*F'ejst sj je 'alta k'upil.*). Značenje replike koja je prilog proširila je značenje od 'čvrsto' na 'mnogo': *F'ejst se vuč'i. F'ejst sl'uzi.* 'Mnogo zarađuje.'

c) *h'oluf* (< mađ. *háló* 'mreža') – U govoru Goričana *h'oluf* je mjesto u štali gdje se nanosi sijeno, a tek se onda po potrebi stavlja u jasje: *Dn'ęsi s'ęnu f h'oluf. Kr'ave su l'očne.* 'Oduzi sijeno u spremnik. Krave su gladne.' U Serdahelju je potvrđeno značenje iz mađarskog jezika: *Z v'elkijm h'olufijm hal'osj r'ibe.* 'S velikom mrežom lovi ribe.' Zanimljivo je da i u Goričanu mlađi ispitanici koji se bave pecanjem kao hobijem upotrebljavaju taj hungarizam u značenju 'mamac za ribe'. Kako Goričan nije na rijeci, u prošlosti se nije razvio ribarski leksik pa je hungarizam *h'oluf* semantički otišao u poljoprivrednu terminologiju, no kako je pecanje danas postalo vrlo popularan sport (zahvaljujući ribnjacima koji su nastali na mjestu iskopavanja šljunka), hungarizam je poslužio kao model za novi termin.

5. PSEUDOANALOGONIMIJA

5.1. Važna su i suvremena istraživanja pseudoanalogonimije („lažnih prijatelja“) između kajkavskih mjesnih govora, a posebice između pojedinih kajkavskih govora i hrvatskog standardnog jezika.¹⁹ Ta je pojava do sada u hrvatskom jezikoslovlju do sada istraživana u nekoliko kraćih radova u kojima se ona oprimjeruje parovima u kojima je jedan član iz hrvatskog standardnog jezika, a drugi iz nekog drugog standardnog jezika, i to najčešće u kontekstu grešaka u prevodenju.

Primjena rezultata takvih istraživanja (posebice malih rječnika „lažnih prijatelja“) unutar hrvatskoga jezika bila bi dragocjena i u nastavi hrvatskoga jezika budući da u razgovornom jeziku neprekidno dolazi do brojnih interferencija od kojih se ističu sljedeće: a) između standardnoga jezika i mjesnoga govora; b) između standardnoga jezika i interdijalekta; c) između različitih mjesnih govora. U takvim interferencijama neprekidno dolazi do situacija gdje je moguć nesporazum, posebice tamo gdje loš poznavatelj nekog sustava misli da je u prijevodu s jednoga sustava na drugi uvijek dovoljno napraviti samo fonološku i morfološku prilagodbu. Takav loš poznavatelj nekog jezičnog sustava tu djelomičnu jednakost može generalizirati pogrešno kao jednakost na svim ili većini razina. U svakodnevnoj komunikaciji govornika iz većine kajkavskih mjesnih govora zabilježeno je mnogo nesporazuma, i to posebice među onima slabije obrazovanim čije poznavanje standardnog jezika nije naročito.

5.2. Budući da se u takvim istraživanjima radi o velikom broju vrlo raznolikih fonoloških sustava, sasvim je razumljivo da prije takvih istraživanja treba napraviti popis kompromisa u ko-

¹⁹ Ta je istraživanja inicirao autor ovog teksta, a metodologiju i neke rezultate v. BLAŽEKA 2011.

jem bi se definiralo koje se sve razlike između dva uspoređivana sustava mogu zanemariti, a da slične riječi dobiju status „lažnih prijatelja“. Glavni kriterij u određivanju kompromisa u većini su slučajeva su fonološke i morfološke prilagodbe koje kod prevođenja sa svojeg mjesnoga govora na standard rade ili se sasvim realno pretpostavlja da bi radili govornici nekog kajkavskog mjesnog govora.

5.3. Do pojave parova „lažnih prijatelja“ došlo je zbog sljedećih razloga:

a) Jedan je parnjak semantičkom adaptacijom dobio u dijalektu drugo značenje, npr. *b'ougatī* impf. 'slušati': *D'ēca sū b'oukala 'oca i m'ater. D'elala sū s'ē k'aj sū ūim ruđ'itelī r'ēklī, ūd m'aluga sū ūih prīv'oučalī na d'ēly. // b'ogatī* impf. 'brinuti se o kome': *Št'ō vas b'ō b'ogal duk būte st'orī!*

b) Jedan je parnjak posuđenica iz neslavenskih jezika koja se slučajno fonološki podudara s drugom riječi, npr. *p'ucati* (< njem. *putzen*) nije 1. 'kršiti se, lomiti se'; 2. 'gađati iz vatrenog oružja'; 3. 'udarati loptom' već 'čistiti'; *b'oba* (< mađ. *baba* 'lutka') nije 1. 'stara žena'; 2. 'očeva ili materina majka' već 'lutka'; *j'ezery* (< mađ. *ezer*) nije 'prirodna ili umjetna udolina na kopnu u kojoj je voda stajaćica bez veze s morem' već 'tisuća'.

c) Oba su parnjaka posuđenice iz neslavenskih jezika, a jedan parnjak ima posebnu semantičku adaptaciju, npr. *īnkviž'itūr* nije 'član inkvizicijskog suda' već 'policijski istražitelj'; *p'ostūr* nije 'protestantski župnik' već 'čuvar vinograda'.

P'uška u gornjomedimurskim govorima nije vatreno vojničko ili lovačko oružje, već buketić cvijeća koji se nosi na Cvjetnicu u crkvu (*Na Cvetn'icū n'esemū p'ušku na pūsv'ečaie, a duk d'ēmū d'imū, se prekr'izimū i h'itimū ju na kr'of.*).

d) Parnjak iz kajkavštine ima ili je imao „prave prijatelje“ u nekim drugim jezicima, najčešće slavenskim, a njihovi ih parnjaci u standardnom jeziku nemaju, npr. *d'ēly* 'rezultat ili proizvod rada' već 'posao (ali ne kao stalno zanimanje)'; *k'ozati* nije 'izraziti riječima' već 'pokazivati'; *nar'ugati* se nije 'izvrgnuti ruglu' već 'nabrati se, zgužvati se – o tkanini'.

e) Do sličnosti je došlo uslijed različitih fonoloških promjena nastalih u različitim fazama razvoja pojedinih govora (gubljenja i prijelazi fonema, dobivanje proteze, ukidanje opreka između *č* i *ć*, različiti refleksi pojedinih samoglasnika, suglasnika i suglasničkih skupina iz praslavenskog stanja), npr. *granāt* 'granata' – *grānāt* 'mineral tamnocrvene boje', *j'uzina* 'uzina' – *jūžina* 'jugovina'; *per'ika* 'vrsta korova' – *pērika* 'umjetna kosa'; *v'uča* 'ujak' – *vūča* 'vučenje, tegljenje', *gr'aja* 'ograda' – *grāja* 'izmiješani glasovi i povici veće skupine ljudi'; *m'odri* 'mudar' – *mōdar* 'koji je boje vedrog neba'; *kl'opka* 'klupko' – *klōpka* 'stupica, zamka'; *v'oščitī* 'hlepeti za nečim' – *vōštiti* 'premazivati voskom';

l'išta (Serdahelj) 'popis' (*Na l'ištī mī je nap'isanū k'aj m'ōram k'upitī.*) // *l'išta* (Prelog) 'daska ispod prozora' (*Na l'ištī 'imam dv'ē v'aze.*);

m'ajga (Gola) 'grane zabodene u zemlju koje označuju granicu dopuštene ispaše stoke' (*Vid:iš da je zapič'ēna m'ajga, t:u ne sm'ēs na p'ašu.*) // *m'ojga* 'majsko drvo' (*Za P'rvī m'aj sū nav'ēk d'ēlī m'ojgy i fl'ašu n'ō ūy.*).

f) Transfonemizacijom *a-*, *e-* i *o-* samoglasnika po uzoru na standardni jezik riječ iz kajkavskog mjesnog govora postala je slična nekoj riječi u standardu, npr. *m'omīca* nije hipokoristik od 'mama' već 'nesvjestica, obamrlost'; *st'ēčī* nije 'vlastitim radom privrijediti' već 'izaći tekući'; *k'oštati* nije 1. 'imati trgovačku cijenu'; 2. 'imati troškove, štetu, loše posljedice' već 'probati'.

g) Različite riječi iz dva uspoređivana sustava tvorene su istim tvorbenim sredstvima koja imaju različita značenja, npr. *prev'ideti* nije 'propustiti zbog nedovoljne pažnje' već 'uvidjeti'; *pīj'onka* nije 'zabava na kojoj se opija' već 'žena koja se opija'.

h) Jedan je parnjak onomatopejskog podrijetla i slučajno se podudara s riječi iz drugog sustava, npr. *t'utkatij* u Murskom Središću nije 'lijepiti posebnim ljepilom dobivenim od životinja' već 'piti iz boce (pejor.)'.

U Prelogu glagol *cvuk'otati* ima uobičajeno značenje (*Dv'č v'ure sam cvuk'otal na z'imij.*), a u Murskom Središću ima neočekivano značenje 'cvrkutati' (*Na dr'ejvi l'čpu cvuk'očeju ft'ičij.*).

5.4. Zabilježio sam nekoliko zanimljivih primjera pojave enantosemije između parnjaka. U tim su primjerima u pojedinim govorima (ne u cijelom dijalektu!) njihova značenja otišla u suprotnim pravcima:

lag'oden 'nekvalitetan' (Kotoriba, Murško Središće) (*H'itj fkr'aj t'o lag'odnu kyr'uzu.*) – *lagodan* 'koji se odvija bez poteškoća';

sp'ornu 'brzo' (Cirkovljan, Štrigova) (*V'iš k'ak sp'ornu d'čla, i t'i bi t'ak m'oral.*) – *spôrno* 'na sporan način, dvojbeno'.

Kod sljedeća 2 primjera riječ je o djelomičnoj enantosemiji jer u istom govoru supostoje oba značenja: i ono 'normalno' i ono suprotno:

z r'oke 'pogodno' (*M'om p'čm pugl'edati m'amiču. T'o mi je r'on z r'oke duk p'čm v štac'un.*) – *z r'oke* 'nepogodno' (*Z r'oke mi je d'enes d'ojtj k t'ej. P'unu p'osla 'imam.*) (Sveti Đurđ);

od kr'aja 'od početka' (*K'opaj ud kr'aja. 'Kopaj od početka.'; M'om je ud kr'aja b'il n'orj. 'Odmah od početka bio je lud.'*) – *otkraja* 'od kraja' (zabilježeno u najvećem dijelu kajkavskog narječja).

5.5. Zanimljiv je semantički mocijski par *m'oček* – *m'očka* (*Felis catus* 'pripitomljena zvijer iz potporodice pravih mačaka koja se drži u kući radi lovljenja miševa ili kao kućni ljubimac'). Dok je u standardnom jeziku *mačka* spolno neobilježen pojam toga mocijskog para, a *mačak* pojam za mušku, odraslu, spolno zrelu jedinku te vrste, u većini kajkavskih govora je obrnuto: *m'oček* je spolno neobilježen pojam za tu životinju, a *m'očka* odrasla, spolno zrela ženka (*M'očki ji h'odaju pu k'uhni i n'ikaj ji ne sm'eta. 'Mačke joj hodaju po kuhinji i to joj ništa ne smeta.'; P'ok m'očka 'ima ml'ode. 'Opet mačka ima mlade.'*). Prema tome, *m'oček* i *mačka* su „lažni prijatelji“.

6. SADAŠNJOST I BUDUĆNOST ISTRAŽIVANJA KAJKAVSKOG LEKSIKA

6.1. Kad govorimo u kajkavskoj leksikografiji, najprije treba spomenuti *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* koji obrađuje i prikazuje jezično blago kajkavskoga književnog jezika koji je je od 16. st. do polovine 19. st. bio zajednički književni jezik sjeverozapadnog dijela Hrvatske, sa Zagrebom kao glavnim političkim i kulturnim središtem. Zamisao o izrdbi RHKKJ datira u HAZU još od 30-tih godina 20. st. jer u velikom Akademijinom rječniku u izboru građe za stvaranje leksikografskog korpusa, pored štokavskih i čakavskih pisanih izvora, nisu bili obuhvaćeni i kajkavski. Projekt danas izvodi Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i do sada je objavljeno 15 svezaka (posljednji završava s leksemom *spodeļavati*).

6.2. Kad je riječ o kajkavskoj dijalektnoj leksikografiji, posljednjih petnaestak godina ona doživljava pravu renesansu. Pojavljuje se velik broj amatera koji cijeli život skupljaju leksik i prepuštaju njegovu obradu jezikoslovcima pa djelo objave kao zajednički rad.²⁰ Sve je manje

²⁰ Dobar su primjer za takvu suradnju osim ovog rječnika i VEČENAJ–LONČARIĆ 1997, BELOVIĆ–BLAŽEKA 2009, BLAŽEKA–NYOMÁRKAY–RÁCZ 2009, MARESIĆ–MIHOLEK 2011, BLAŽEKA–ROB 2014. I Lipljinov *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora* (LIPLJIN 2002) spada u tu kategoriju jer je Mijo Lončarić pružio veliku stručnu pomoć u nastajanju tog vrijednog rječnika iako nije naveden kao suautor.

amatera koji svoju građu objave u jednostavnom obliku *riječ – značenje*. Idealna situacija je kad iskusni znanstvenik objavi rječnik svojeg rodnog mjesnog govora (BLAŽEKA 2018).

6.3. U svakom je govoru velik broj ili oblikom potpuno originalnih riječi i riječi koje se odlikuju ili različitom tvorbom ili nekom posebnom fonološkom osobitošću ili posebnom značenjskom nijansom u odnosu na srodne riječi u teritorijalno i jezično vrlo bliskim govorima. Izrada cjelovitog znanstvenog rječnika nekog mjesnog govora velik je i dugotrajan posao, a vrlo često je povezan i s vrlo realnim poteškoćama poput iznalaženja sredstava za objavljivanje. Čak i kad se nađu sredstva za objavljivanje, problem je daljnja prodaja rječnika jer osim uske znanstvene zajednice, jedini potencijalni zainteresirani „konzumenti“ rječnika govornici su tog mjesnog govora, a znamo da je većina sela danas sastavljena od staračkih domaćinstava. Zato bi u slučajevima kad je već izašao obimniji znanstveni rječnik nekog mjesnog govora, a skupljena je povećana građa iz nekog relativno bližeg i jezično bliskog mjesnog govora, svrsishodniji bio razlikovni rječnik u kojem bi bio izostavljene one riječi koje se ni po čemu relevantnom ne razlikuju od istovrsne riječi u „glavnom“ rječniku. Predložio sam metodologiju takvih istraživanja razlikovnosti leksika između pojedinih mjesnih govora i predložio sljedeće kategorije po kojima se parovi leksema mogu razlikovati (BLAŽEKA 2013).

a) Parnjaci su tvoreni različitim tvorbenim sredstvima:

glāž'or m. 'staklar' (*D'eca sū pūt'rla gl'aš z l'optum. M'oram 'itj glāž'orū.*) // *glājžek* m.; *'orel* m. 'orao' // *'orljn* m.

b) U jednom parnjaku dolazi do neke fonološke promjene: gubljenja, prijelaza, metateze ili pojave sekundarnog fonema. // U drugom parnjaku ne dolazi do glasovne promjene, gubljenja ili prijelaza fonema kao u prvom parnjaku ili se nije dogodila istovjetna fonološka promjena kao u prvom parnjaku:

c'ęler m. 'celer' // *z'ęler* m.;

f'ahman m. žarg. 'stručnjak' (*'On je pr'ovj f'ahman za str'uju.*) // *f'akman* m.

c) Parnjaci su leksemi koji su onomatopeje s istim značenjem, a različitim planom izraza:

šk'rmłatj impf. 'glasno mrviti hranu' (*N'ej t'ak šk'rmłatj zūbm'i!*) – *ž'oumbati* impf.;

šl'ojdratj impf. 'teškom mukom probijati se kroz šljunak – o kotaču' (*Kūť'oč šl'ojdra v š'udru.*) – *žl'ojdratj* impf.

d) Za isto se značenje u jednom mjesnom govoru upotrebljava jedan leksem, a u drugom mjesnom govoru drugi:

bat'iga f. 'klatno na zvonu' (*Bat'iga f'ejst t'očē.*) – *c'ameļ* m. (*Zd'igni c'amļe na v'urj. Dū kr'aja sū sp'ušč'enj. Nav'inj v'uru.*);

f'erije f. pl. t. 'školski praznici' (*D'a vam p'očny f'erije?*) – *ž'omen* m. (*D'eica se f'est vesel'itju ž'omeny, 'unda se pū c'ęle dn'ēve mor'ejū igr'atj.*).

e) Parnjaci su u odnosu djelomične ili potpune pseudoanalogonimije, tj. „lažni su prijatelji“:

k'urta f. 'onaj koji je bez repa' (*b'itj hm'ōñj k'aj k'urta*) // *k'urta* f. 'seoska zabava' (*Več'er na f'ašēnk se išly K'ašēky na k'urty. Pl'esaly se dū p'ouł n'očj, a 'unda je p'očela kūr'izma.*).

Na taj bi se način lakše pratili procesi širenja i rasprostranjenosti najrazličitijih jezičnih pojava iz područja semantike i tvorbe riječi, a ne samo općepoznatih jezičnih izoglosa koje se tiču uglavnom fonologije. Vjerujem da će se ova metoda raširiti među mladim dijalektolozima jer su s obzirom na sve manji broj idealnih ispitanika iz predinformatičkog doba posljednji trenutci za ovakva istraživanja.

7. ZAKLJUČAK

Posljednji je trenutak da se leksička istraživanja kajkavskog narječja intenziviraju jer za razliku od fonologije i morfologije, semantika je puno brže podložnija promjenama s obzirom na to da nove realije doslovce svakodnevno prodiru u suvremeni život, a to se manifestira na i na standardni jezik i na interdijalekt i na mjesni govor. Arhaičan kajkavski leksik ili nestaje ili suvremenim semantičkim adaptacijama pronalazi novo mjesto u vokabularu suvremenih govornika kajkavskog narječja. Istraživanja pseudoanalogonimije su osim za lingvističke spoznaje važna i za metodiku nastave hrvatskog jezika, a to bi mogla biti stožerna točka oko koje bi i kajkavsko narječje dobilo bolji položaj u školama. Dijalektni kajkavski leksikografi trebali bi s opsežnih rječnika pojedinih mjesnih govora prijeći na razlikovne rječnike služeći se s već postojećim znanstvenim rječnicima kao s ishodištem usporedbe.

LITERATURA

- BELOVIĆ–BLAŽEKA 2009 = BELOVIĆ Stjepan, BLAŽEKA Đuro: *Rječnik Svetog Đurđa. Rječnik ludbreške Podravine*. Zagreb, 2009.
- BLAŽEKA 2011 = BLAŽEKA Đuro: „Lažni prijatelji“ između hrvatskoga standardnoga jezika i međimurskoga dijalekta. *Filologija* 57 (2011): 1–33.
- BLAŽEKA 2013 = BLAŽEKA Đuro: Temeljna načela u izradi razlikovnih rječnika bliskih mjesnih govora. *Studia Slavica Savarensia* 2013/1–2: 111–123.
- BLAŽEKA 2018 = BLAŽEKA Đuro: *Rječnik preloške skupine međimurskog dijalekta*. Zagreb, 2018.
- BLAŽEKA–NYOMÁRKAY–RÁCZ 2009 = BLAŽEKA Đuro, NYOMÁRKAY István, RÁCZ Erika: *Mura menti horvát tájszótár – Rječnik pomurskih Hrvata*. Budapest, 2009.
- BLAŽEKA–ROB 2014 = BLAŽEKA Đuro, ROB Grozdana: *Rječnik Murskog Središća*. Zagreb – Mursko Središće, 2014.
- BORYŚ 1982 = BORYŚ Wiesław: Prilozi proučavanju ostataka arhaičnog slavenskog (praslavenskog) leksika u kajkavštini. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6 (1982): 69–76.
- BORYŚ 1986 = BORYŚ Wiesław: Srpskohrvatsko kajkavsko *skolek* 'daska, dašćica' i praslavensko **skoliti* 'čepati'. *Južnoslovenski filolog* 42 (1986): 165–172.
- FRANČIĆ 1997 = FRANČIĆ Anđela: Mađarski elementi u međimurskoj antroponimiji. In: BLAŽETIN Stjepan (ur.): *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*. Pécs, 1997. 169–175.
- HADROVICS 1985 = HADROVICS László: *Ungarische elemente im Serbokroatischen*. Budapest, 1985.
- KRMPOTIĆ 2015 = KRMPOTIĆ Pavao: Prilog istraživanju naslijeđenoga slavenskog leksika u hrvatskim kajkavskim govorima. *Filologija* 64 (2015): 57–69.
- LIPLJIN 2002 = LIPLJIN Tomislav: *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*. Varaždin, 2002.
- MARESIĆ–MIHOLEK 2011 = MARESIĆ Jela, MIHOLEK Vladimir: *Opis i rječnik đurđevčkoga govora*. Zagreb, 2011.
- RHKKJ = *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Sv. 1–15. Zagreb, 1984–2020.
- VEČENAJ–LONČARIĆ 1997 = VEČENAJ Ivan, LONČARIĆ Mijo: *Rječnik Gole*. Zagreb, 1997.
- VUKADINOVIĆ 2009 = VUKADINOVIĆ Tatjana: Morfološka adaptacija hungarizama iz djela Jurja Habdelića *Prvi otca našega Adama greh*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35 (2009): 383–395.

DURO BLAŽEKA

Faculty of Teacher Education, University of Zagreb, Croatia

Vocabulary in the Kajkavian Dialect

The paper provides basic information about the Kajkavian lexicon, its origin, its contact with the Hungarian and German languages and about contemporary phenomena in its interference with the Croatian standard language (pseudo-analogonymy and the latest semantic adaptations). As the lexicon of Croatian Kajkavian dialects is marginally represented in the existing etymological dictionaries of the Croatian language, the paper points out that it is difficult to classify a large number of lexemes that are not found in any of the Slavic languages.

Lexical borrowing of Hungarianisms occurs very rarely to fill in lexical gaps and is much more common for non-linguistic reasons (geographical and political) because the vast majority of them had equivalents in the recipients' vernaculars at the time of primary adaptation. Of the semantic fields covered by Hungarianisms, the most numerous is the one that refers to pejorative meanings in the context of human characteristics, appearance and behaviour, whereas those covered by Germanisms refer to technical expressions from various trades.

The archaic Kajkavian lexicon either disappears or finds a new place in the vocabulary of modern speakers of the Kajkavian dialect with modern semantic adaptations. A high frequency of diminutives / hypocorisms is emphasized, not only as a creative possibility or a marginal layer of vocabulary but also as an extremely frequently used vocabulary in everyday communication. Research activities of pseudo-analogonymy are described. They are important not only for linguistic knowledge but also for the methodology of teaching the Croatian language, which could be a pivotal point around which the Kajkavian dialect could get a better position in schools.

The paper continues to talk about the latest trends in the research of Kajkavian lexicon and the solid development of Kajkavian dialect lexicology due to the emergence of a large number of amateurs who collect lexicon all their lives and leave it to linguists and publish the work as a joint work. Finally, a methodology for researching the distinctiveness of lexicons between individual local dialects is proposed, when an extensive scientific dictionary already exists for a local dialect. In this way, it would be easier to follow the processes of spreading and prevalence of various linguistic phenomena in the field of semantics and word formation, and not only the well-known linguistic isoglosses that concern mainly phonology.

In conclusion, it is pointed out that it is the last moment to intensify the lexical research studies of the Kajkavian dialect because, unlike phonology and morphology, semantics is much more susceptible to change, given that new real objects literally penetrate modern life on a daily basis and this is manifested in both the standard language and in the interdialect and the local vernaculars.

Keywords: Kajkavian dialect, lexicon, pseudo-analogonymy, contact with Hungarian and German, dictionaries with distinctive features, modern semantic adaptations

Open Access. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial purposes, provided the original author and source are credited, a link to the CC License is provided, and changes – if any – are indicated.

